

OSVRTI I KOMENTARI

REVIEWS & REFLECTIONS

KA BOLJOJ DEMOGRAFSKOJ BUDUĆNOSTI SRBIJE

Towards Better Demographic Future of Serbia

Beograd, 27. februar 2017.

Predsednik Srpske akademije nauka i umetnosti, *prof. dr Vladimir S. Kostić* otvorio je naučnu konferenciju „Ka boljoj demografskoj budućnosti Srbije“ pred prepunom Svečanom salom SANU, uz veliki broj predstavnika svih važnijih medija, što govori o interesovanju za ovu temu u najširoj javnosti Srbije. Akademik Kostić je, iznevši najvažnije opšte demografske pokazatelje Srbije u 21. veku, izrazio zabrinutost zbog njihovog negativnog uticaja na razvoj društva, posebno što je sve manji udeo mladih, bez naznaka da bi se takav trend mogao promeniti u skorije vreme. Stoga je poručio da svi drugi problemi proističu iz demografskog istakavši potrebu da se osmisle najbolje mere za rešavanje demografskog pitanja, pri čemu moramo biti svesni da se prvi efekti mogu očekivati tek za deceniju-dve. No, ako sada ne radimo ništa, onda ćemo se za nekoliko godina čuditi šta nas je snašlo, zaključio je predsednik SANU.

Ovako decidan stav predsednika najviše naučne institucije u zemlji nedvosmisleno upućuje ne samo na zaključak da će demografsko pitanje biti pitanje 21. veka u Srbiji, već i na stav da je dugoročan politički odgovor na aktuelne i očekivane demografske izazove neophodan. Istovremeno, već na samom otvaranju konferencije, poslata je jasna poruka da je, uprkos hitnosti u vezi sa donošenjem i sprovođenjem delotvornih mera, neizbežno strpljenje za efekte njihove realizacije. Čini se da je upravo to jedna od najvećih prepreka sa kojom su se suočavale sve dosadašnje javne politike usmerene ka poboljšanju demografskih pokazatelja, čak i pre nego što su bile u prilici da budu sprovedene, s obzirom da su, ne samo najšira javnost, već i stručni i naučni krugovi očekivali ako ne brze ono barem izvesne demografske efekte.

Imajući u vidu takvu percepciju mera populacione politike – a naročito njihovog sprovođenja i efekata – od strane javnosti, posebnu pažnju je izazvalo drugo uvodno izlaganje. Polazeći od saznanja o nepovoljnim demografskim trendovima u Srbiji početkom 21. veka, ministarka bez portfelja zadužena za demografiju i populacionu politiku u Vladi Srbije, *prof. dr Slavica Đukić Dejanović* je, u svom uvodnom izlaganju, istakla jasnu

nameru države da krene u suočavanje sa aktuelnim i očekivanim demografskim izazovima u zemlji. To se očituje i kroz osnivanje ovog ministarstva u aktuelnoj vladi Republike Srbije, ali i kroz nedavno formiranje Saveta za populacionu politiku u čiji rad su, osim većeg broja ministara čiji resori mogu biti ključni kada su u pitanju ovi društveni procesi, uključeni i prvi ministar vlade i predsednik SANU. U svom izlaganju, ministarka je istakla značaj ekonomske i političke stabilnosti, te uključivanje čitavog društva kada su u pitanju demografski izazovi pred nama. Takođe se osvrnula na postojeću institucionalnu podršku roditeljstvu i aktivnosti lokalnih samouprava naglašavajući da su najveći problemi u oblasti usklađivanja rada i roditeljstva. Pomenute su i sledeće relevantne teme: značaj migracija, naročito potreba jačanja veza sa dijasporom; politika prema starima; te neophodnost revizije Strategije o podsticanju rađanja u okviru aktivnosti Saveta. Kroz proces edukacije Kabineta ministra, resornih ministarstava, pilot projekte u četiri izabrane opštine i istraživanja na celoj teritoriji države, ići će se ka normativnom okviru. Uz inoviranu strategiju, te aktiviranje društva u segmentima podsticanja rađanja, migracija i aktivnog starenja, stav je ministarke da bi se moglo doći do očekivanih efekata na nivou porodice.

Nedovoljno rađanje kao uzrok smanjenja i starenja stanovništva

Kao ilustraciju, pre osvrta na izlaganja pozvanih predavača na konferenciji, navodimo neke od najvažnijih demografskih indikatora savremenog stanovništva Srbije. Nivo rađanja dece ispod potreba zamene generacija, koji traje već šest decenija, osnovni je pokretač depopulacije i ubrzanog starenja stanovništva Republike Srbije.¹ On je u kontinuitetu od 1999. čak za 30% niži od potreba prostog obnavljanja stanovništva, što znači da će generacije žena koje budu rađale u periodu 2017-2034. biti gotovo za trećinu manje u odnosu na generacije koje su rađale u periodu 1999-2016. Ipak, tokom ovog poslednjeg pada stope rađanja, njen nivo u Republici Srbiji nije dostigao najniže vrednosti kakve su zabeležene na evropskom kontinentu početkom 21. veka, što je još uvek nedovoljno istražen fenomen na koga je svakako imao uticaj ne tako nagli prelaz iz socijalizma ka tržišnoj ekonomiji i individualističkom konceptu zapadnog društva, kakav su doživele zemlje bivšeg Istočnog bloka.

Stanovništvo svih regiona Srbije se, već, najmanje četvrt veka ne obnavlja prirodnim putem – proces depopulacije najpre je započeo u Vojvodini (1989), a zatim u regionu Južne i Istočne Srbije (1991), i naposljetku u Beogradskom odnosno regionu Šumadije i Zapadne Srbije (1993). Tokom poslednje decenije (2006-2016), stopa prirodnog priraštaja u Republici

¹ Demografski pokazatelji u tekstu se odnose na Rep. Srbiju bez podataka za AP Kosovo i Metohija.

Srbiji se nije značajnije menjala, varirajući oko prosečne vrednosti od $-4,8$ promila, dok je, u apsolutnom iznosu, broj umrlih bio veći od broja živorođene dece u proseku za oko 35.000 godišnje. U 2016. godini, višak umrlih lica u odnosu na broj živorođene dece na nivou cele države je iznosio 36.100, pri čemu je raspon bio od 2.836 u Beogradskom regionu do 12.017 u regionu Južne i Istočne Srbije, odnosno između $-1,7$ i $-7,8$ promila.

U periodu 2010-15. godina, tempo smanjenja ukupnog broja stanovnika Republike Srbije iznosio je prosečno $-7,7$ promila godišnje, što našu zemlju svrstava u deo šire zone duž istočnog oboda Evropske Unije (EU-28), koju karakteriše najizraženija depopulacija u globalnim okvirima. Prema procenama za 2016, skoro svaka peta osoba u Republici Srbiji stara je 65 i više godina, što odgovara proseku za EU-28, i svrstava nas među 10 demografski najstarijih zemalja u Evropi. U Centralnoj Srbiji danas živi oko 983 hiljade starijih lica (300 hiljada u Beogradskom regionu, 371 hiljada u regionu Šumadije i Zapadne Srbije i 312 hiljada u regionu Južne i Istočne Srbije), a u Vojvodini oko 336 hiljada. Rezultati svih relevantnih projekcija ukazuju da će se proces smanjenja i starenja stanovništva kontinuirano nastaviti u prvoj polovini XXI veka. U odsustvu snažnijih imigracionih tokova i minimalnih promena u stopama rađanja, najverovatnije je da će se populacija Srbije smanjiti za 28 procenata do sredine veka, prevashodno zbog negativnog prirodnog priraštaja. Udeo populacije starih (65 i više godina) porastao bi za gotovo 50%, dok bi se udeo najstarijih (85 i više godina) uvećao 2,5 puta tokom naredne četiri decenije (Nikitović, 2016).

Nakon uvodnih govora organizatora konferencije, predsedavajuća *Mirjana Rašević* iz Centra za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka iz Beograda, je započela prvu od tri sesije, u kojima je učestvovalo 11 izlagača iz devet različitih institucija. Ona je govorila o novim uvidima, proisteklim iz posebne analize rezultata Popisa 2011, kada je reč o krizi rađanja u Srbiji. Istakla je da se posle više decenija stabilnog prosečnog nivoa od oko 1,8 živorođene dece po jednoj ženi koja je izašla iz plodnog perioda, prvi put uočio pad ovog pokazatelja, što ukazuje da je kriza rađanja evidentna. Istovremeno je kod generacija žena rođenih nakon 1960. uočen trend porasta prosečne starosti majke pri rođenju odnosno pojava odlaganja rađanja ka kasnijem delu reproduktivnog perioda. Jasno je uočljiv i uticaj obrazovnog nivoa na stope rađanja, pa tako žene sa visokim obrazovanjem rode u proseku oko 1 dete manje u odnosu na žene bez završene osnovne škole. U multietničkoj Srbiji, jedino Romkinje, Bošnjakinje/Muslimanke i Albanke rađaju u proseku iznad nivoa potrebnog za „prstu reprodukciju“ stanovništva. Ukazano je na odlaganje rađanja kao značajnu determinantu broja rođenih, ne samo u Srbiji, već i u razvijenim

zemljama. Takođe, abortus i tradicionalna kontracepcija imaju čvrstu socijalnu potvrdu u našoj sredini, pri čemu postoji veliki transgeneracijski transfer psihološkog otpora prema upotrebi moderne kontracepcije.

Ipak, treba istaći da pojava odlaganja rađanja, posmatrana kroz porast prosečne starosti majke pri rođenju deteta u Srbiji (od 25,9 g. 1991. do 29,6 g. 2016), ne mora nužno voditi ka niskoj ili veoma niskoj stopi ukupnog fertiliteta, što potvrđuju primeri Irske, Švedske, Norveške ili Danske, kod kojih je prosečna starost majke pri rođenju deteta viša za 1,5-2 godine nego u Srbiji. Ovo je u saglasnosti sa tumačenjem po kome faktor odlaganja rađanja gubi na značaju sa napretkom Druge demografske tranzicije, koja u najrazvijenijim društvima omogućava „nadoknađivanje propuštenog” kroz relativno visoke stope rađanja u kasnijem dobu. U tom slučaju, ključna grupa determinanti niskog ukupnog fertiliteta ostaju različita strukturalna i institucionalna ograničenja (Sobotka, 2008), što ukazuje da mere institucionalnog karaktera mogu imati efekta na fenomen nedovoljnog rađanja dece.

Kao što je istakla predsedavajuća konferencije, može se prognozirati prekid višedecenijske stabilizacije niskog nivoa završenog fertiliteta, odnosno njegov pad ispod 1,8 deteta po jednoj ženi, koji je odlikovao prethodne generacije. Uzrok tome je u odloženim rađanjima koja kod nas nisu nadoknađena, kao i porastu udela žena bez dece ili sa jednim detetom, slično nalazima u drugim bivšim socijalističkim državama (Frejka, Gietel-Basten, 2016). Pritom je potvrđeno da u Srbiji postoji jasna veza između broja živorođene dece i prosečne starosti majke pri rođenju prvog deteta u smislu da se sa porastom broja živorođene dece, smanjuju intervali između sukcesivnih porođaja, što ukazuje na važnost sprovođenja mera vezanih za raniji ulazak u roditeljstvo (Rašević, 2015: 79).

O determinantama nedovoljnog rađanja

Fenomen nedovoljnog rađanja dece je duboko uslovljen proces koji nije uspelo da izbegne nijedno razvijeno društvo. No, nedovoljno rađanje dece nije realnost samo u razvijenim zemljama niti isključivo zapadne civilizacije, budući da se, prema proceni Ujedinjenih nacija, sa ovim fenomenom danas suočavaju 83 države sveta, odnosno 46 procenata svetske populacije uključujući ceo evropski kontinent, ali i neke od najmnogoljudnijih zemalja – Kinu, SAD, Brazil, Rusiju, Japan, Vijetnam, Nemačku, Iran, Tajland i Veliku Britaniju (UN, 2017). Pritom su neke od ovih država sve do nedavno bile sinonim veoma visokog fertiliteta.

Evropska komisija je, u svom zvaničnom saopštenju, još 2005. istakla zabrinutost zbog niskih stopa rađanja širom kontinenta ukazujući da su one rezultat prepreka ličnim izborima pojedinaca: kasno zapošljavanje, skupo stanovanje i nedostatak podsticaja (porodične naknade, roditeljsko

odsustvo, briga o deci, jednaka zarada) (European Commission, 2005: 5). Međutim, razlike postoje i u okviru nisko-fertilitetnih zemalja: s jedne strane je severozapad Evrope, izuzev Nemačke, sa stopom ukupnog fertiliteta iznad 1,7, a s druge centralni, istočni i južni deo Evrope (sa par izuzetaka), gde je ova stopa najčešće ispod 1,5. Faktori koji se navode kao uzročnici ove razlike su: ekonomski razvoj, promene normi koje se odnose na porodične strukture i rodne uloge, porast cena dece (uključujući stambeno pitanje), populaciona politika, ekonomska neizvesnost (naročito nezaposlenost) i brze strukturne promene u društvu (Sobotka, 2011). U tom kontekstu, nekoliko izlagača osvrnulo se na ekonomske i kulturne determinante niskih stopa rađanja, koje su prepoznate kao ključne u našem društvu, ali i na novo sagledavanje procesa populacionog starenja, koji ne mora nužno biti jedna od negativnih posledica nedovoljnog rađanja.

Predrag Marković, iz Instituta za savremenu istoriju iz Beograda, je govorio o odnosu između polova tokom 20. veka u Srbiji kao važnom faktoru fertiliteta, kroz koji su se očitovali, pre svega položaj žene u društvu, a odatle i preovlađujući reproduktivni model. Kroz istorijsku dimenziju položaja žene u porodici i društvu, gledanja na seksualnost, evoluciju emancipacije žene u prošlom veku, te implicitno pokazatelje Druge demografske tranzicije (razvod, brak) analizirao je ove promene kroz promene u kulturi i umetnosti, kao najboljim svedocima društvenih promena, koje inače leže u determinističkoj osnovi pojava kao što su fertilitet odnosno rađanje.

Dragan Stanojević, sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, diskutovao je o usklađivanju obrazovne, radne i porodične tranzicije u Srbiji. Polazeći od roditeljstva kao najznačajnije dugoročne odluke u životu mlade osobe, metodom životnog toka koji sagledava tranzicije kroz životne faze pojedinca, ukazao je da i u Srbiji putanje u roditeljstvo postaju sve više diversifikovane. Analizirajući nedavna reprezentativna istraživanja, zaključio je da je neophodno fleksibilnije školovanje u skladu sa konceptom celoživotnog učenja, kao i fleksibilni radni aranžmani imajući u vidu ograničavajući uticaj konflikta između poslovnih/školskih i porodičnih obaveza na ostvarenje i dalje visokog željenog broja dece.

Katarina Sedlecki, iz Republičkog centra za planiranje porodice u okviru Instituta za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije „Dr Vukan Čupić“, govorila je o tome kako poboljšati seksualno i reproduktivno zdravlje mladih i zašto je to važno kada je u pitanju bolja demografska budućnost Srbije. Između ostalog, sprovođenje mera koje omogućavaju očuvanje i unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja dovodi do niže učestalosti sekundarne neplodnosti. Imajući u vidu nepovoljne pokazatelje koji se tiču reproduktivnog zdravlja naše populacije, te slab nivo znanja mladih o ovim pitanjima, ali i nezadovoljavajuću ulogu zdravstvenih radnika

u ovoj oblasti, preporuka je da zdravstvena seksualna edukacija, koja u Srbiji nije sistemski rešena, treba da bude sastavni deo odrastanja.

Mirjana Devedžić, sa Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, osvrnula se na promenu paradigme o demografskom starenju. S obzirom da je u pitanju jedan nov proces za ovu civilizaciju, koji je, pritom, neizbežna budućnost, diskutovano je da li je umesto pokušaja rešavanja nastajućih problema izazvanih populacionim starenjem, možda bolje promeniti poimanje starenja i starosti, na koje društvo najčešće odgovara stereotipno u kontekstu zbrinjavanja i nege. Stoga je akcenat izlaganja bio na relativnosti pojma starosti, što je ilustrovano kroz koncept aktivnog starenja, povećanu vitalnost starijih lica, pokazatelje prospektivne starosti (preostale godine života), ali i ukazivanje na heterogenost populacije starih.

Važnost migracionog faktora je osvetljena kroz nekoliko izlaganja koja su istakla direktni i indirektni uticaj migracija na demografski razvoj Srbije, a naročito njihovu kvalitativnu dimenziju koja je često zanemarena uprkos svom dalekosežnom značaju.

Mirjana Bobić, sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, je govorila o emigraciji mladih iz Srbije, pre svega, na bazi dostupnih rezultata iz dva popisa stanovništva u 21. veku, s namerom da sagleda faktore koji utiču na odluke mladih da napuste zemlju. Posebno se fokusirajući na tzv. mezo faktore, koji najčešće upućuju na pojam „izgubljenih generacija mladih“, istakla je važnost socijalnog kapitala za emigraciju. U tom kontekstu, predložila je neka moguća rešenja za aktuelni visok stepen emigracije, a koja se odnose na ekonomsko osnaživanje mladih, podsticanje ravnomernije unutrašnje mobilnosti, usklađivanje obrazovanja sa potrebama tržišta rada, kao i usklađivanje porodice i karijere i podizanje nivoa kvaliteta dokolice i kulturne potrošnje.

Vladica Cvetković, dopisni član SANU, diskutovao je o pitanju odlaska iz zemlje mladih koji se bave ili nameravaju da se bave naukom i visokim obrazovanjem u Srbiji imajući u vidu poseban značaj ovog segmenta populacije za opšti razvoj društva. S tim u vezi je istaknut problem selekcije kadrova i model finansiranja kao ključni „push“ faktor. Posebno je naglašeno da onima koji su već pokazali svoj kvalitet društvo ne omogućava povratak u naučne i visokoobrazovne institucije. Preporuka je da se u novom nacrtu zakona promeni model finansiranja u ovoj oblasti, uključivanjem parametara nauke, ali i načina prijema kadrova, fokusiranjem na prijem u zrelijoj fazi akademskog razvoja.

Dragana Radojičić, sa Etnografskog instituta SANU, razmatrala je neka od opštih pitanja na temu migracija iz ugla kulturnog identiteta. Polazeći od značaja identiteta, kako ličnog tako i kolektivnog, za razvoj savremenog čoveka i društva, hrana i način ishrane su poslužili kao kulturni iden-

tifikator kroz koji su sagledane neke od implikacija savremenih migracionih procesa u svetu, pre svega sa aspekta teze o opštoj „krizi identiteta“.

Demografske perspektive i populaciona politika

Vladimir Nikitović, iz Centra za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka iz Beograda, govorio je o značaju političkog odgovora za demografsku budućnost Srbije. Posebno je istaknut problem nedovoljnog rađanja za dugoročnu stabilnost populacione strukture, ali i očekivani nagli porast emigracije sa potencijalnim priključenjem EU. Kroz scenarije efekata mogućih političkih odgovora na najvažnije demografske izazove u narednim decenijama, ukazano je da su, od demografskih opcija, porast imigracije najbolje rešenje kratkoročno, a porast fertiliteta dugoročno. Najdelotvornija strategija za usporavanje nepovoljnih demografskih tendencija i „oporavak“ obima radne snage je simultano sprovođenje politika sa pozitivnim efektom na razvoj populacije, pri čemu je neophodan predušlov socioekonomska tranzicija društva. Porast stopa ekonomske aktivnosti nameće se kao urgentna politika.

Branislav Đurđev, sa Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, je diskutovao o političkom odgovoru na nedovoljno rađanje. Dao je prikaz u svetu najpoznatijih mera populacione politike kao odgovora na fertilitet ispod nivoa potrebnog za „zamenu generacija“. Ukazao je da su se kao najdelotvornije pokazale one koje teže da povećaju fertilitet pozitivnim podsticajima. Ako se govori o optimalnom paritetu žena koje rađaju u smislu fertiliteta koji bi obezbedio prostu reprodukciju, čak nešto preko polovine majki bi trebalo da ima troje dece. U tom smislu, predlog je da se majkama od momenta rađanja trećeg deteta obezbedi roditeljski dodatak u visini prosečne zarade u zemlji sve do završetka školovanja najstarijeg deteta (najduže do njegove 27. godine života). Nakon toga, ove majke bi automatski stekle pravo na prosečnu penziju.

Ovakav predlog automatski otvara veoma složeno pitanje ekonomske dimenzije populacione politike odnosno njene efikasnosti i targetiranosti, ali, čini se, i jedan širi kontekst na relaciji ekonomski razvoj – fertilitet imajući u vidu višedimenzionalnost ovog odnosa. Naime, gotovo tokom čitavog 20. veka, ekonomski razvoj je bio snažno negativno koreliran sa fertilitetom posmatrano na nivou država. Međutim, novija istraživanja bazirana na indeksu humanog razvoja ukazuju da je ekonomski napredak važan faktor koji može voditi višim stopama rađanja u najbogatijim društvima (*Myrskylä et al.*, 2009), ali će, vrlo verovatno, taj porast fertiliteta biti mali ako ekonomski razvoj nije praćen institucionalnim promenama koje roditeljima omogućavaju da kombinuju poslovne obaveze i porodični život (*Sobotka*, 2011). Utvrđeno je da javno finansiranje pojedinih socijalnih programa posebno snažno utiče na suboptimalne individualne odluke o rađanju. U tom kontekstu, većina efekata koji se pripisuju povećanju

ekonomskog razvoja zapravo povećava mogućnosti za žene da kombinuju zaposlenje i porodični život, pa ne čudi da su značajna povećanja fertiliteta zabeležena upravo u zemljama u kojima ove mogućnosti postoje. Srbija spada u drugu grupu, post-socijalističkih i mediteranskih društava, gde su ovi faktori jasno ograničenje stopama rađanja.

Izlaganje *Gordane Matković*, iz Centra za socijalnu politiku iz Beograda, odnosilo se na politike koje su usmerene na smanjenje ekonomske cene roditeljstva. Polazeći od ekonomske teorije fertiliteta, sagledane su politike koje smanjuju direktne odnosno indirektne troškove domaćinstva prilikom podizanja dece. U tom smislu, ukazano je na stanje u Srbiji kada su u pitanju socijalna davanja i usluge u ovoj sferi. U odnosu na prosek EU, Srbija se, pre svega, razlikuje po manjim rashodima za dečiji dodatak, a većim za roditeljski dodatak i naknade zarade za vreme odsustva povodom rođenja deteta. U poređenju sa odgovarajućim programima u EU, zaključak je da su obuhvat, targetiranost i adekvatnost neodgovarajući za davanja koja su usmerena na siromašne. I u programima naknada zarada i roditeljskog dodatka, moguće je ukazati na pojedine karakteristike koje upućuju na neefikasnost. Ako je rađanje zaposlenih žena sve važnije za ukupni fertilitet, politike usmerene na usklađivanje rada i roditeljstva dobijaju na značaju, pa je "konzervativan" način ostvarivanja i korišćenja odsustva povodom rođenja deteta (ne prepoznaje fleksibilne forme) ograničavajući faktor fertiliteta u Srbiji.

U tom pogledu, jedna od najjasnijih poruka nedavnog istraživanja o uzrocima niskog fertiliteta i uticaju različitih mera populacione politike u zemljama OECD-a glasi: Olakšavanje jednostavnog kombinovanja roditeljstva i radnih obaveza ključ je za postizanje više stope fertiliteta i smanjenje neusklađenosti između reproduktivnih planova i ostvarenog fertiliteta kod mnogih parova. Pritom se čini da je dostupnost formalne podrške za decu ispod 3 godine jedan od glavnih faktora koji objašnjavaju međudržavne razlike u stopama fertiliteta (Sobotka, 2011). Ipak, u pogledu očekivanja, važno je naglasiti da nema univerzalnog efekta populacione politike. Dobro kreirana politika u pogledu podsticanja rađanja zahteva međusektorski pristup i koordinaciju, jer je čine politike koje potiču iz više različitih sektora vlasti, uključujući socijalnu i zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, rad i zapošljavanje. Nedostatak koordinacije dovodi do politika čiji su ciljevi izukršteni i ne zadovoljavaju potrebe porodica.

Konačno, iako to nije izrečeno na samoj konferenciji u formi zaključka, utisak je da se može formulisati jedna centralna poruka donosiocima odluka u vezi sa demografskim izazovima koji su pred nama. Ključni predušlov prilikom definisanja politika koje se tiču populacionog razvoja Srbije jeste razumevanje duboke ukorenjenosti mehanizama koji održavaju niske reproduktivne norme u savremenom društvu, odnosno suočavanje

sa izvesnošću daljeg smanjenja i, što je naročito izazovno, starenja stanovništva. Takvo sagledavanje demografskih procesa ne podrazumeva pesimistično polazište za (ne)rešavanje bitnih populacionih pitanja, već omogućava postavljanje realističnih okvira strategijama u kojima je priznavanje važnosti imigracionog faktora, odnosno podizanja obrazovnog nivoa i ekonomske aktivnosti populacije, čini se, od presudnog značaja za buduću ne samo demografski već i održivi razvoj ovog prostora u celini.

U odsustvu odgovora na pitanje optimalne veličine populacije u savremenim društvima, kao ključno se nameće pitanje održivog demografskog razvoja sa aspekta optimalnog odnosa između velikih starosnih grupa stanovništva – mladih, radnog kontingenta i starih. U slučaju Srbije, to bi značilo da bi već smanjenje neto emigracije na minimum, uz pretpostavljeni ekonomski oporavak, ubrzalo put kojim se ide ka ostvarenju održivog demografskog razvoja. Iako je brojnost jedne populacije i dalje bitno demografsko obeležje, populaciono male evropske države na severu kontinenta, ali sa visokim nivoom ljudskog kapitala, predstavljaju paradigmu ove transformacije koja je uzela maha u poslednje dve decenije.

S obzirom na veliki broj posetilaca konferencije iz najšireg kruga zainteresovanih, počev od istraživača čija delatnost ne spada u sam fokus nauke o stanovništvu, pa do predstavnika različitih vladinih i nevladinih organizacija koje tangiraju populaciona pitanja, živa diskusija o pokrenutim temama se vodila ne samo po završetku glavnog dela koji je obuhvatio prikazana izlaganja, već i u pauzama između sesija. Celodnevnom konferencijom je uspešno predsedavala *prof. dr Mirjana Rašević*, upravnica Centra za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka.

Konačno, samo pokretanje inicijative od strane predsednika SANU za organizaciju ovakve jedne konferencije uz podršku najrelevantnijih političkih aktera u ovoj sferi, pokazuje da demografsko pitanje, iz svojevrstne akademske periferije, neizbežno izbija u prvi plan intelektualnih i političkih diskusija na najvišem nivou. Iako je, očekivano, konferencijom dominirao ton izrazite zabrinutosti za demografsku budućnost Srbije, utisak je da su prevladali konstruktivni zaključci i smernice za kreiranje javnih politika u sferi populacionog razvoja, koje bi imale strateški karakter u domenu implementacije, što je, do sada, bio njihov najveći nedostatak. Nastavak otvorenih diskusija o demografskim pitanjima na najvišem akademskom i institucionalnom nivou u Srbiji može samo doprineti boljem razumevanju fenomena koji utiču na demografske procese u zemlji, ali i inicirati jači razvoj disciplina koje se bave proučavanjem stanovništva kako bismo kao društvo bili spremniji za demografske izazove od kojih su mnogi bez presedana u novijoj ljudskoj istoriji.

Literatura

- EUROPEAN COMMISSION (2005). Communication from the Commission. Green Paper “Confronting demographic change: a new solidarity between the generations”. Brussels: European Commission.
https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_6_raporlar/1_2_green_papers/com2005_green_paper_confronting_demographic_change.pdf
- FREJKA, T., & GIETEL-BASTEN, S. (2016). Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies* 41(1): 3-56. <http://dx.doi.org/10.12765/CPoS-2016-03en>
- MYRSKYLÄ, M., KOHLER, H.-P., & BILLARI, F. C. (2009). Advances in development reverse fertility declines. *Nature* 460(7256): 741–743. DOI: 10.1038/nature08230
- NIKITOVIĆ, V. (2016). Dugoročne demografske implikacije niskog fertiliteta u regionu bivše Jugoslavije. *Stanovništvo* 54(2): 27-58.
<https://doi.org/10.2298/STNV161115009N>
- RAŠEVIĆ, M. (2015). Fertilitet ženskog stanovništva. U V. Nikitović (ur.), *Populacija Srbije početkom 21. veka* (str. 74-95). Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- SOBOTKA, T. (2008). Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research* 19: 171-224. DOI: 10.4054/DemRes.2008.19.8
- SOBOTKA, T. (2011). Reproductive Decision Making in a Micro-Macro Perspective (REPRO). Synthesis and Policy Implications. Vienna: Vienna Institute of Demography of the Austrian Academy of Sciences (European Demographic Research Papers 01-2011).
https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/EDRP/edrp_2011_01.pdf
- UN (2017). *World Population Prospects – The 2017 Revision, Key findings and advance tables*. New York: United Nations – Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf

Vladimir Nikitović